

” Завгородній Д. Формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2021. Том 8, № 1. С. 26-32. DOI: 10.31110/2616-650X-vol8i1-004

Zavhorodnii D. Formuvannya doslidnytskoi kompetentnosti maibutnix ofitseriv viiskovo-morskykh syl u protsesi yikh fakhovoi pidhotovky [Formation of Research Competence of Future Navy Officers in the Course of Their Professional Training]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2021. Vol. 8, № 1. S. 26-32. DOI: 10.31110/2616-650X-vol8i1-004

УДК 378.147:355.353.082]:[001.891:005.336.2]

DOI: 10.31110/2616-650X-vol8i1-004

Денис ЗАВГОРОДНІЙ

Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

ORCID: 0000-0001-7187-2680

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ У ПРОЦЕСІ ЇХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті запропоновано розв'язання наукової проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил. Доведено, що формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил – це спеціально організований, компетентісно орієнтований освітній процес, результатом якого є позитивні зрушення у рівнях сформованості дослідницької компетентності офіцерів військово-морських сил. Розроблено й експериментально перевірено відповідну модель, яка ґрунтується на системному, компетентісному, діяльнісному, проектному, синергетичному та особистісно-розвивальному підходах і загальнодидактичних та специфічних принципах (принцип професійної спрямованості; принцип самоорганізації; принцип суб'єктності), охоплює удосконалення змісту (навчальні дисципліни, курс «Основи дослідницької діяльності»), найбільш раціональні методи (пошуковий, кейс-метод, тренінги, диспути) і форми (індивідуальні та індивідуально-групові) навчання, передбачає провідним засобом дослідницькі завдання різних типів (на доведення; недовизначені і перевизначені; зворотні; на складання структурно-логічних схем; оцінно-аналітичні; проектно-технологічні) і коротко описує діагностичний інструментарій для визначення рівнів (елементарний, достатній, високий) сформованості дослідницької компетентності. Зіставлено стан сформованості дослідницької компетентності в експериментальній і контрольній групах, проведено кількісну (використано статистичний критерій χ^2 Пірсона) і якісну оцінку результатів. Статистичний аналіз на рівні значущості 0,05 підтвердив статистично різну динаміку рівнів сформованості дослідницької компетентності за обраними показниками для ЕГ і КГ.

Ключові слова: дослідницька компетентність; дослідницька діяльність; формування дослідницької компетентності; майбутні офіцери військово-морських сил; модель формування дослідницької компетентності; професійна підготовка.

Denys ZAVHORODNII

Institute of Naval Forces, National University «Odessa Maritime Academy»

ORCID: 0000-0001-7187-2680

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE NAVY OFFICERS IN THE COURSE OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The model of formation of research competence of future Navy officers is presented in unity of purpose, methodological, technological, diagnostic blocks, pedagogical conditions and result. The formation of the research competence of future officers involved the gradual realization of tasks at the initial, preparatory and conditionally professional stages. The technological block of the model on the basis of taking into account the peculiarities of the research activities of future Navy officers, and the formation of cadets of executive and research capabilities consistently reflects the content (academic disciplines, special course), forms (lecture, seminar-discussion), practice, circle, individual consultation), methods that shape the scientific outlook of future officers and exchange information (conversation, debate); methods that organize the research activities of future officers and stimulate its motives (search, research (experience, observation, research), game, project, case-method); a method that helps future officers reflect on their research activities (individual conversation) and tools (research assignments, educational resources, feedback tools). The diagnostic unit describes the criteria, indicators and levels of research competence of future Navy officers.

Based on the comparison of the obtained results, their quantitative statistical and qualitative analysis, it was revealed that the implementation of the model of formation of research competence of future Navy officers in the process of professional training led to significant statistically significant changes in the levels of its development in the cadets of the experimental group.

The generalization of the obtained results confirmed the achievement of the goal of the dissertation research, the fulfillment of its tasks and the reliability of the experimental results at the significance level of 0.05.

Keywords: research competence; research activities; formation of research competence; future Navy officers; model of formation of research competence; professional training.

Постановка проблеми. Важливість безпеки і непорушності державних кордонів України як на суші, так і на морі, орієнтація України на європейські стандарти, реформи політичного, економічного й соціального життя зумовили гостру потребу в модернізації професійної підготовки фахівців військово-морської галузі.

Особливі умови професійної діяльності офіцерів військово-морських сил (обмеженість простору, спілкування, доступу до інформаційних ресурсів і засобів тощо), функціональні обов'язки

(зокрема, розробляти і організовувати проведення заходів з метою подальшого підвищення бойової та мобілізаційної готовності підпорядкованої служби; організувати та керувати військово-науковою, раціоналізаторською та винахідницькою роботою у підпорядкованих службах і підрозділах тощо) обумовлюють важливість формування в них дослідницької компетентності у процесі фахової підготовки в закладах вищої військової освіти.

Актуальність проблеми професійної підготовки фахівців, у тому числі військового напрямку підтверджується Стратегією національної безпеки України (2015 р.) та Воєнною доктриною України (2015 р.), на основі яких розроблено нові концептуальні засади функціонування сектору безпеки і оборони України й запроваджено нову Концепцію підготовки Збройних Сил України (2016 р.).

Положення законодавчо-нормативних документів визначають особливості військової підготовки та професійні характеристики військових, серед яких важливе місце відведено здатності майбутніх офіцерів орієнтуватися в потоці швидкозмінюваних даних, умінням порівнювати, аналізувати, прогнозувати, узагальнювати дані, за аналізом ситуації знаходити найкращі варіанти рішень.

Теоретичним підґрунтям для вирішення означеної проблеми слугують праці, в яких обґрунтовано положення сучасної філософії і методології професійної освіти [1-2]; підходи щодо підвищення ефективності професійної підготовки офіцерів у закладах вищої освіти [3-4]; компетентнісні підходи до професійної підготовки фахівця [5-11]; особливості підготовки військових офіцерів використовувати інформаційні технології у майбутній професійній діяльності [12].

На особливу увагу заслуговують результати наукових розвідок щодо: особливостей підготовки фахівців для Чорноморського флоту [13-14], формування компетентностей майбутніх морських офіцерів [15-16], діяльності закладів освіти морського профілю [17-18]. Водночас у вітчизняній педагогіці відсутні комплексні дослідження проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки.

Теоретичний аналіз наявних наукових праць та вивчення практичного досвіду дозволили виокремити суперечності:

- між запитом суспільства на майбутніх офіцерів військово-морських сил, які здатні вирішувати професійні завдання дослідницького характеру, та недостатньою зорієнтованістю фахової підготовки майбутніх офіцерів військово-морських сил на формування в них дослідницької компетентності;

- між запитом військово-морської галузі на офіцерів зі сформованою дослідницькою компетентністю та відсутністю ефективних моделей формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки, відсутністю відповідного навчально-методичного забезпечення.

Актуальність проблеми, її практична значущість та недостатня теоретико-методична розробленість зумовили вибір теми дослідження «Формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки.

Для реалізації мети було використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні* – узагальнення і систематизація для зіставлення різних підходів науковців для виявлення стану розробленості проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки; термінологічний аналіз для уточнення тезаурусу дослідження; структурно-логічний аналіз для уточнення сутності і структури дослідницької компетентності; структурний аналіз та зіставлення для визначення критеріїв, показників і характеристики рівнів сформованості дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил; метод системного аналізу, дедукція, індукція та конкретизація для визначення педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки; моделювання для розроблення моделі формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки;

- *емпіричні* – спостереження, тестування, анкетування, інтерв'ювання, самооцінювання, вивчення документації для визначення стану сформованості дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) для з'ясування динаміки рівнів сформованості дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки;

- *статистичні* – критерій χ^2 Пірсона для обробки результатів педагогічного експерименту з метою їх кількісного та якісного аналізу.

Результати. Узагальнення й систематизація наукових джерел дали змогу встановити, що потреби морської галузі, стрімкий розвиток транспортної індустрії, швидке оновлення інформації в кожній галузі знань ставлять перед професійною освітою завдання щодо підготовки офіцерів військово-морських сил, які спроможні самостійно, критично мислити, прогнозувати чи попереджувати проблеми, що виникають у реальних, іноді у непередбачених та небезпечних ситуаціях, знаходити ефективні шляхи їх вирішення завдяки сформованим умінням оцінювати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати.

Аналіз праць науковців, вивчення практичного досвіду дали змогу з'ясувати, що професійна діяльність майбутніх військово-морських офіцерів через постійний розвиток інформаційних засобів, появу нових технологій, які використовуються в умовах військових дій та під час військових навчань, актуалізує такі якості, як усвідомлення важливості постійного самовдосконалення і здатність здійснювати дослідницьку діяльність.

Метод системного аналізу дозволив трактувати *дослідницьку діяльність* загалом як специфічний вид людської діяльності, спрямований на задоволення пізнавальних потреб і отримання якісно нового знання завдяки навичкам мислення високого рівня. Аналіз навчальних планів підготовки фахівців у галузі «25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», за якими навчаються майбутні офіцери військово-морських сил, засвідчив наявність дисциплін, що сприяють формуванню умінь досліджувати. Водночас аналіз результатів навчання, здійснений під час констатувального етапу педагогічного експерименту, засвідчив низький рівень знань більшості курсантів, майбутніх офіцерів військово-морських сил, про дослідницьку діяльність, умінь її організувати. Також констатовано відсутність ефективних засад вирішення проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил в умовах закладів вищої освіти України.

Проведений аналіз наукових джерел дозволив визначити *дослідницьку компетентність майбутніх офіцерів військово-морських сил* як інтегральну якісну характеристику особистості, що поєднує ціннісні установки на дослідницьку діяльність, професійні знання (у тому числі військові, математичні та інформатичні) та дослідницькі уміння (усвідомлювати, аналізувати, узагальнювати й критично оцінювати інформацію для постановки й вирішення професійних завдань; аналізувати підходи, методи, прийоми вирішення завдань з метою вибору найбільш прийняттого за даних умов; збирати, зіставляти, оцінювати дані для подальшого їх аналізу та прогнозування наслідків; моделювати, систематизувати, узагальнювати, модифікувати, спрощувати, класифікувати дані за різними ознаками), які забезпечують здатність до дослідницької діяльності у військово-морській галузі та рефлексії щодо неї.

Доведено, що *формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил* – це спеціально організований, компетентнісно орієнтований освітній процес, результатом якого є позитивні зрушення у рівнях сформованості дослідницької компетентності офіцерів військово-морських сил.

Структурно-логічний аналіз ключових понять дослідження та моделювання дали підстави ідеалізувати процес формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у вигляді структурно-логічної схеми (моделі), яка на рисунку 1 подана у єдності мети, методологічного, процесуально-змістового, діагностичного блоків та результату.

Експериментальне дослідження відбувалося у декілька етапів.

На першому етапі (2015-2017 р.) за результатами проведеного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових праць, нормативно-методичної документації, дисертаційних досліджень здійснено прогнозування очікуваних результатів дослідження, розроблено загальний план, програму і методику проведення експерименту. На цьому етапі аналіз наукових розвідок щодо феномену дослідницької компетентності підтвердив наявність окремих результатів у дослідженнях різного профілю (педагогічного, психологічного, методичного) – вони були враховані при плануванні педагогічного експерименту та розробленні методик вимірювання показників сформованості дослідницької компетентності.

Другий, констатувальний, етап (2018 р.) передбачав визначення експериментальних баз для проведення експерименту, відбір контрольних (КГ, 128 осіб) та експериментальних (ЕГ, 124 особи) груп, аналіз їх однорідності. У цей період проведено початкову діагностику рівнів сформованості дослідницької компетентності. На цьому етапі здійснено аналіз планів і робочих програм навчальних дисциплін, індивідуальних характеристик курсантів у контексті сформованості в них дослідницьких якостей, теоретично обґрунтовано модель формування дослідницької компетентності. На основі аналізу навчальних планів і робочих програм дисциплін підготовки фахівців у галузі 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» виявлено недостатню увагу до формування дослідницьких умінь; відсутність завдань, що спрямовані на послідовне ускладнення дослідницьких дій. Не виокремлено рекомендації для розвитку індивідуальних навичок мислення високого рівня (аналіз, узагальнення, систематизація тощо); наявні дослідницькі завдання представлено безсистемно

і переважно репродуктивного типу; відсутнє належне методичне забезпечення та не визначені засоби формування дослідницьких здібностей. Зроблено висновок про відсутність у межах професійної підготовки військово-морських офіцерів стратегії цілеспрямованого формування дослідницької компетентності.

На третьому, формувальному, етапі (2018-2019 рр.) впроваджено модель формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки. За результатами анкетування виявлено ставлення курсантів до дослідницької діяльності, проведено діагностику рівнів сформованості дослідницької компетентності в експериментальних та контрольних групах.

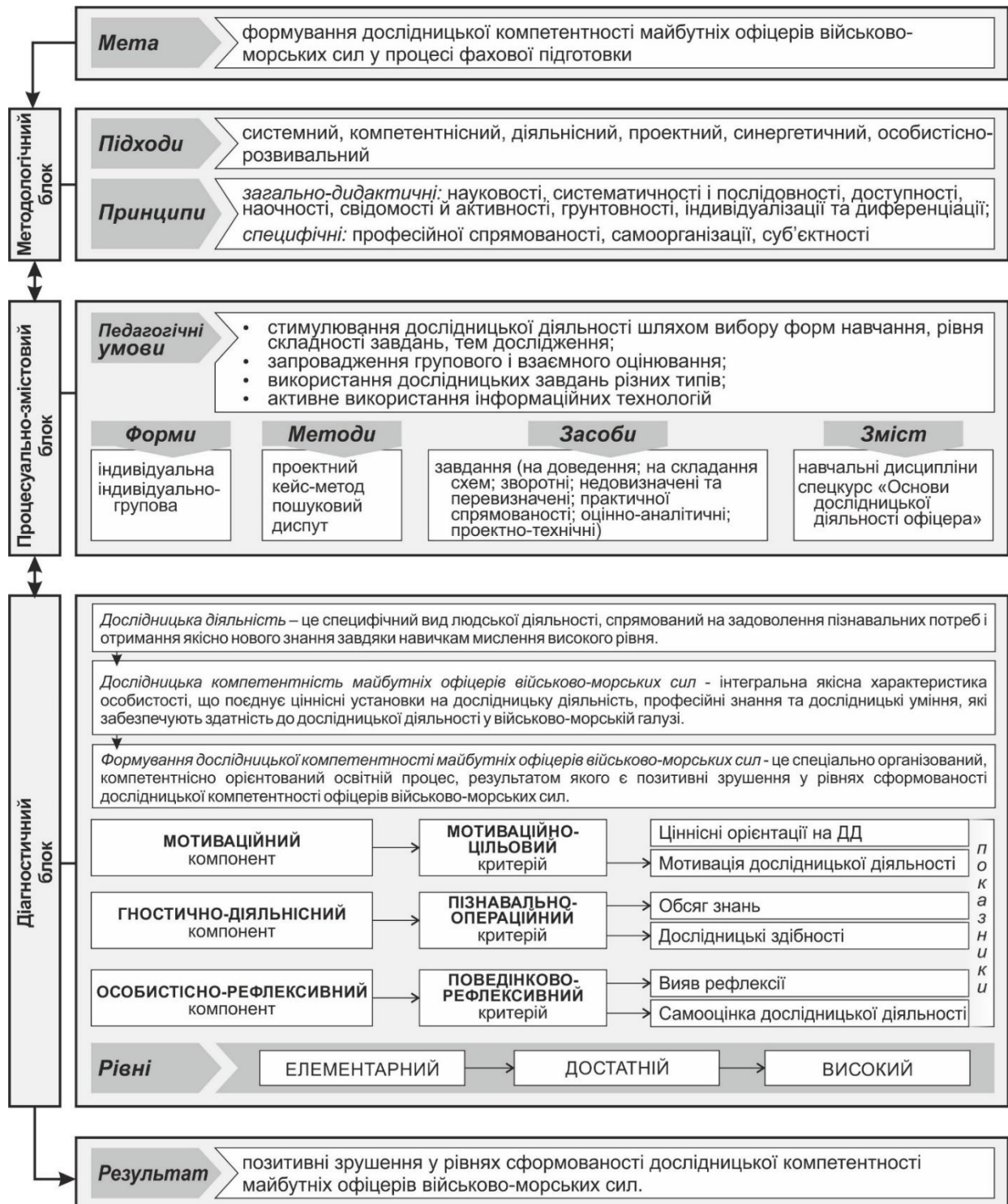

Рис. 1. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі фахової підготовки

Четвертий, узагальнювальний, етап (2019 р.) проводився з метою систематизації результатів педагогічного експерименту. На цьому етапі порівнювався стан сформованості дослідницької компетентності в експериментальній і контрольній групах, проведено кількісну (використано статистичний критерій χ^2 Пірсона) і якісну оцінку результатів, сформульовано висновки.

Зміни в рівнях сформованості дослідницької компетентності, які діагностували у курсантів, представлені у таблиці (табл. 1). Дані засвідчують наявність позитивних зрушень: після проведення формувального експерименту значно зросла частина курсантів з високим та достатнім рівнем сформованості дослідницької компетентності. Аналіз результатів дає підстави стверджувати, що зміна рівнів сформованості дослідницької компетентності майбутніх офіцерів відбувається в результаті зменшення кількості курсантів з елементарним рівнем і збільшення кількості курсантів з достатнім та високим рівнем сформованості дослідницької компетентності.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил за показниками

Показник	Рівні	Групи	
		ЕГ	КГ
		приріст, %	приріст, %
Мотиваційно-вольовий критерій			
Ціннісні орієнтації на дослідницьку діяльність	елементарний	-46,80%	-19,40%
	достатній	25,00%	14,80%
	високий	21,80%	4,60%
Мотивація дослідницької діяльності	елементарний	-38,70%	-5,40%
	достатній	16,20%	1,60%
	високий	22,50%	3,80%
Пізнавально-операційний критерій			
Обсяг знань	елементарний	-52,10%	-36,00%
	достатній	33,50%	22,80%
	високий	18,60%	13,20%
Дослідницькі здібності	елементарний	-55,60%	-32,80%
	достатній	34,60%	23,40%
	високий	21,00%	9,40%
Поведінково-рефлексивний критерій			
Вияв рефлексії	елементарний	-39,70%	-6,20%
	достатній	30,70%	5,40%
	високий	9,00%	1,60%
Самооцінка дослідницької діяльності	елементарний	-10,40%	0,00%
	достатній	-3,40%	-3,10%
	високий	12,80%	3,10%

Статистично вищою є динаміка в експериментальній групі. Так, після проведення формувального експерименту у майбутніх офіцерів військово-морських сил ЕГ зріс інтерес до військової справи. Курсанти ЕГ у порівнянні зі студентами КГ після експериментального навчання були більш мотивовані до виконання дослідницької діяльності, відчували потребу у виконанні складних проблемних завдань і наполегливість у їх вирішенні (мотиваційний компонент).

У майбутніх офіцерів військово-морських сил ЕГ добре розвинулися вміння самостійно й ефективно знаходити потрібну інформацію, аналізувати її, застосовувати на практиці, зокрема в новій ситуації. Курсанти ЕГ більшою мірою орієнтувалися у фундаментальних поняттях, вільно оперували основними фактами у дослідництві. Курсанти ЕГ більшою мірою володіли основними прийомами і методами дослідження, намагалися вдосконалити дослідницький інструментарій, охоче дискутували і виявляли ініціативу, прослідковувалася схильність до генерування ідей, спроможність об'єктивно оцінити свою працю, позитивно поставитись до зауважень.

Статистичний аналіз результатів на рівні значущості 0,05 підтвердив статистично різну динаміку рівнів сформованості дослідницької компетентності за обраними показниками для ЕГ і КГ, що підтверджує ефективність упровадження в освітній процес моделі формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки.

Висновки. Узагальнення результатів здійсненого дослідження дає підстави сформулювати такі висновки.

У відповідь на виклики, що стоять перед Україною вздовж її морських кордонів, галузь професійної освіти має забезпечувати випереджувальну підготовку фахівців військово-морських сил, які здатні діяти в стандартних і нестандартних умовах, індивідуально і в межах команди, прогнозувати розвиток подій, знаходити асиметричні відповіді й нетривіальні підходи до вирішення військових завдань. Це серед іншого потребує наявності у них знань та вмінь, що формуються в умовах провадження дослідницької діяльності, яка є основою їх професійного становлення та формування у них дослідницької компетентності.

Формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил – це спеціально організований, компетентнісно орієнтований освітній процес, результатом якого є позитивні зрушення у рівнях сформованості дослідницької компетентності офіцерів військово-морських сил.

Збільшення кількості курсантів з високим рівнем досліджуваної якості підтверджує ефективність упровадження в освітній процес теоретично обґрунтованої моделі формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів військово-морських сил у процесі їх фахової підготовки, що підтверджується статистичним аналізом результатів педагогічного експерименту на рівні значущості 0,05.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів формування дослідницької компетентності майбутніх офіцерів. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків є розвиток дослідницької компетентності майбутніх офіцерів інших родів військ, розвиток дослідницької компетентності майбутніх офіцерів у процесі практичної підготовки, з використанням технологій віртуальної і доповненої реальності тощо.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуках нових стратегій мислення. *Вища освіта України*. 2003. № 2. С.5-6.
2. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Official Journal of the European Union. 2008. URL: <http://www.valew.eu/home/24?task=view>. (дата звернення 18.01.2020).
3. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 852 с.
4. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. Хмельницький : Вид-во Нац. академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2009. 407 с.
5. Хуторский А. В. Компетенции в образовании : опыт проектирования. Сборник научных трудов. Москва : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. 327 с.
6. Nutmacher W. Key competencies for Europe. Report of the Symposium Berne, Switzerland, 27-30 March, 1996.
7. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest / J. Spector, Michael – de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. New York, 2001. 123 p.
8. Spector J. Competencies for Online Teaching. NY : ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse, 1996.
9. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. *Journal of Teacher Education*, 1995. № 2. Pp. 22-24.
10. Lozano J. F., Boni A., Peris J. & Hueso A. Competencies in Higher Education: A Critical Analysis from the Capabilities Approach. *Journal of Philosophy of Education*. 2012. № 46. P. 132-147.
11. Rychen D. S. L., Salganik H. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy paper – Neuchatel, Switzerland : Swiss Federal Statistical Office, 2002. 27 p.
12. Кравченко Ю.В., Микусь С.А. Метод поетапного зменшення потужності бази матроїда в задачах побудови топології системи зв'язку і автоматизації управління військами. *Системи озброєння і військова техніка*. 2013. № 4.
13. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2006. 225 с.
14. Барсук С. Л. Педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2016. 258 с.
15. Мороз Н. В. Формування соціокультурної компетенції як складової професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 234 с.
16. Noble A., Vangenhuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. Proceedings IMEC-23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131–149.
17. Horck J. An analysis of decision – making processes in multicultural maritime scenarios. *Maritime Policy and Management*. 2004. Vol. 31, No. 1. P. 15–29.
18. Samuel P. Huntington. *Hie Soldier and State*. Cambridge : The Harvard University Press, 1957. 321 p.

References

1. Andrushchenko V. P. Osvita v poshukakh novykh stratehii myslennia. Vyscha osvita Ukrainy. 2003. № 2. S.5-6.
2. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Official Journal of the European Union. 2008. URL: <http://www.valew.eu/home/24?task=view>. (data zvernennia 18.01.2020).
3. Neshchadym M. I. Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia. Kyiv : Vydavnycho-polihrhafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2003. 852 s.
4. Didenko O. V. Formuvannia profesiinoi tvorchosti v maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Khmelnytskyi : Vyd-vo Nats. akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy im. B. Khmelnytskoho, 2009. 407 s.
5. Khutorskyi A. V. Kompetentsyy v obrazovanny : opyt proektyrovanyia. Sbornyk nauchnykh trudov. Moskva : Nauchno-vnedrencheskoe predpriiatye «YNЭК», 2007. 327 s.
6. Hutmacher W. Key competencies for Europe. Report of the Symposium Berne, Switzerland, 27-30 March, 1996.
7. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest / J. Spector, Michael – de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. New York, 2001. 123 p.
8. Spector J. Competencies for Online Teaching. NY : ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse, 1996.
9. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. Journal of Teacher Education, 1995. № 2. Pp. 22-24.
10. Lozano J. F., Boni A., Peris J. & Hueso A. Competencies in Higher Education: A Critical Analysis from the Capabilities Approach. Journal of Philosophy of Education. 2012. № 46. R. 132-147.
11. Rychen D. S. L., Salganik H. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy paper – Neuchatel, Switzerland : Swiss Federal Statistical Office, 2002. 27 p.
12. Kravchenko Yu.V., Mykus S.A. Metod poetapnoho zmeshennia potuzhnosti bazy matroida v zadachakh pobudovy topolohii systemy zviazku i avtomatyzatsii upravlinnia viiskamy. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. 2013. № 4.
13. Kulakova M. V. Formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti v maibutnikh fakhivtsiv u vyshchykh morskyykh navchalnykh zakladakh : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 2006. 225 s.
14. Barsuk S. L. Pedagogichni umovy formuvannia inshomovnoho profesiinoho movlennia maibutnikh sudnovodiiv na zasadakh komunikatyvno-kohnityvnoho pidkhodu : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kherson, 2016. 258 s.
15. Moroz N. V. Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii yak skladovoi profesiinoi pidhotovky kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi, 2007. 234 s.
16. Noble A., Vangehuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. Proceedings IMEC-23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131-149.
17. Horck J. An analysis of decision – making processes in multicultural maritime scenarios. Maritime Policy and Management. 2004. Vol. 31, No. 1. P. 15-29.
18. Samuel P. Huntington. Hie Soldier and State. Cambridge : The Harvard University Press, 1957. 321 p.